

PŘEDMLUVA

Kniha, kterou držíte v ruce, se zabývá čínskou slabikou. Může se zdát překvapivé, že svazek je značně objemný – slabika je přece velmi malým zvukovým útvarům. Avšak už při prolistování obsahu čtenář zjistí, že škála a pestrost témat s čínskou slabikou spojených je neobyčejně bohatá.

Pojem „čínská slabika“ je poměrně vágní, je proto třeba jej upřesnit. Náš zájem se soustředí výhradně na slabiku současné standardní čínštiny *putonghua* (výraz *pǔtōnghuà* 普通话 neboli „všeobecná řeč“ se užívá pro označení současné jazykové normy v ČLR; její zvukový systém je založen na pekingském dialektu). Slabika v jiných varietách čínštiny, například v rozmanitých dialektech, nebude předmětem naší pozornosti. Které aspekty slabiky budeme zkoumat? Budeme se zabírat jednak **fonologickou stavbou slabiky**, jednak její **zvukovou (fonetickou) podobou**. Zajímat nás bude dále to, jakým způsobem je vhodné čínskou slabiku fonologicky a foneticky popsat pro účely **výuky čínské výslovnosti**.

Čínština je jazyk tónový. Nedílnou součástí slabiky je vedle segmentů (hlásek) i složka suprasegmentální – **tón**, který rozlišuje lexikální významy: slabika *ma* vyslovená v 1. tónu (*mā* 妈) znamená „maminka“, ve 2. tónu (*má* 麻) znamená „konopí“, ve 3. tónu (*mǎ* 马) znamená „kůň“, ve 4. tónu (*mà* 骂) znamená „nadávat“. Tón se nakládá „navrch“ na segmentální slabiku (odtud termín *suprasegmentální*), přičemž mnohdy ovlivňuje realizaci hlásek. Zvuková podoba čínské slabiky je tak nerozlučnou jednotou hláskových složek a tónu – jak z hlediska synchronního zvukového utváření, tak z hlediska diachronního vývoje; jak z hlediska produkce řeči, tak z hlediska její percepce. My se však soustředíme jen na hláskovou stavbu slabiky a tóny necháme stranou (přestože odkazům na souvislosti s tónem se v řadě případů nebude možno vyhnout). V tomto smyslu tedy naše práce jistě neposkytuje komplexní obraz (izolované) čínské slabiky. Není to však proto, že bychom tónové složce upírali její důležitost. Je třeba zdůraznit, že čínská slabika bez tónu není úplná, že nenese žádný význam a že je čistou abstrakcí pro účely analýzy či jazykového studia. Tón není do práce zahrnut z rozsahových důvodů. Z týchž důvodů jsme byli dále nuceni nechat víceméně stranou otázku erizovaných slabik, přestože toto téma je důležitou kapitolou segmentálního popisu čínské slabiky.

PROČ SLABIKA

Slabika je v čínštině jednotkou zásadní důležitosti. Nejen že je – tak jako univerzálně ve všech jazycích – nejmenší zvukovou stavební jednotkou souvislé řeči; v čínštině má navíc i vztah k významu a je též jednotkou gramatickou: vystupuje jako **hmotný nosič morfému** (což v běžných evropských jazycích jazycích neplatí). Například slabika *huǒ* psaná znakem 火 reprezentuje morfém {oheň}, slabika *chē* psaná znakem 车 reprezentuje morfém {vůz}, *huǒchē* 火车 je slovo „vlak“. V čínštině je tedy jazyková jednotka na úrovni slabiky významnou jednotkou fonologického, fonetického i gramatického popisu. Zároveň představuje důležitou kapitolu i ve studiu výslovnosti čínského jazyka. Výhodou je, že čínská slabika je dobře uchopitelná: má poměrně jednoduchou strukturu, která je svázaná přísnými fonotaktickými omezeními; celkový inventář segmentálních slabik je značně chudý.

Samozřejmě, že ve zkoumání zvukové stavby standardní čínštiny i při praktickém zvládnutí její výslovnosti představuje rozbor (tónických) slabik pouze první krok, kterým záležitost zdaleka nekončí – posléze přistupují faktory a aspekty vyšších rovin. Jsou to například sandhi tónů, zvuková manifestace přízvuku (tj. jeho akustické koreláty) a otázka, zda je čínština *stress-timed* či *syllable-timed*, interakce přízvuku a tónu, interakce přízvuku a segmentální roviny (např. redukce segmentů vlivem nepřívzvučnosti slabiky), distribuce přízvukových slabik ve víceslabičných slovech, větný přízvuk a jeho vztah ke gramatické stavbě věty, vzorce větné intonace, interakce větné intonace s tóny atd. Všechny tyto faktory významně ovlivňují celkový zvukový obraz čínské řeči a vyžadují

samostatné zkoumání. Avšak podrobný popis izolovaných slabik představuje pro všechny další kroky zásadní fundament – ať už pro lingvisty, nebo pro studenty jazyka. Domníváme se proto, že si slabika zaslouží důkladnou samostatnou studii. Obdobně podrobné pojednání na dané téma dosud neexistuje.

CÍLE PRÁCE

Cíle této práce jsou dva. Za prvé, podrobně zmapovat veškerou relevantní tematiku, týkající se **vědeckého popisu** segmentální čínské slabiky, uspořádat ji do určitého systému a předložit rozmanité názory jednotlivých autorů na to či ono téma. Druhým naším cílem je vytvořit kvalitní, vědecky fundovanou oporu pro **výuku výslovnosti čínštiny**. Jak jsme již naznačili výše, téma slabiky je mimořádně důležité nejen pro oblast teoretického poznání čínského jazyka, ale i pro oblast praktického studia jeho výslovnosti. Pokud si student v začátcích studia řádně neosvojí zvukovou podobu izolovaných slabik, nevratně to poznamená jak budoucí úroveň jeho mluveného projevu, tak i jeho schopnost percepce řečového projevu rodilých mluvčích. Zvládnutí inventáře slabik (můžeme mluvit o „slabikáři“ ve smyslu anglického *syllabary*) představuje ve studiu čínské výslovnosti první a klíčovou fázi, která je rozhodující pro další úspěšný postup studia. A péči o dobrou výslovnost není radno podceňovat: nedostatečné zvládnutí zvukové stránky jakéhokoli cizího jazyka může posléze u studenta poškodit jazykovou kompetenci jako celek. Špatnou výslovnost nelze vykompenzovat ani dobrou znalostí slovní zásoby a gramatiky. Citujme publikaci „*Gimson's Pronunciation of English*“ (Cruttenden ed. 2001:296, 1. vyd. 1962): „*High adequacy in lexis and grammar can be negated by incompetence in the signalling phase, when the prime medium is speech.*” Tato věta nepochybně platí nejen pro angličtinu, ale i pro čínštinu a všechny ostatní jazyky.

Záleží samozřejmě na tom, jaké úrovně výslovnosti student aspiruje dosáhnout (což souvisí s jeho motivací, věkem a s účelem studia; míra úspěšnosti je pak limitována i osobním jazykovým talentem). Obrátme se opět k publikaci „*Gimson's Pronunciation of English*“, konkrétně k její závěrečné kapitole věnované výuce angličtiny (str. 298). Pokud jde o jazykovou kompetenci, nejnižší stupeň je zde označen jako **restricted intelligibility** („omezená srozumitelnost“), kdy mluvčí v zásadě používá fonetický a fonologický systém rodného jazyka a mimo svoje „domácí“ okolí bude pravděpodobně málo srozumitelný. Pro většinu studentů to je však nedostačující. Budou usilovat o úroveň nacházející se někde mezi **minimal general intelligibility** („minimální všeobecná srozumitelnost“) a **high acceptability** („vysoká přijatelnost“). Poslední jmenovaný stupeň Gimson charakterizuje takto: „Je to taková forma řeči, kdy hovořícího vůbec nemusí rodilý mluvčí rozpoznat jako mluvčího nerodilého; hovořící komunikuje své myšlenky se stejnou lehkostí jako mluvčí rodilý, přičemž tohoto výsledku dosahuje za pomoci bezchybných realizací fonémů a suverénního zvládnutí přízvukových a intonačních vzorců.“ Naše práce je určena právě takovým zájemcům. To jest těm, kteří usilují dosáhnout vysoké jazykové kompetence a maximálně přiblížit svoji výslovnost rodilým mluvčím. Se stoupajícím významem čínštiny lze předpokládat, že zájemců tohoto typu bude přibývat.

Z výše popsaných důvodů budeme jednotlivé okruhy a témata probírat vždy **ve spojitosti s aplikací ve výuce** a s pedagogickými aspekty. Nesnažíme se představit vlastní pojetí fonologického popisu čínské slabiky (ač takový námět bude okrajově učiněn), nýbrž z existujících analýz určitého problému vybrat vždy takovou, která je nejpříhodněji využitelná v procesu výuky čínštiny jako druhého jazyka. Jinými slovy: budeme zkoumat, které z existujících výkladů zvukové materie (a které transkripce) jsou nejvýhodnější pro zprostředkování této materie studentům, a také pro její praktické zvládnutí, nácvik. Daný cíl pokládáme za badatelsky legitimní: výuka čínské výslovnosti je pole, na kterém jsou mnohá zajímavá a nedořešená témata související s fonologickou interpretací čínštiny, s jejím fonetickým popisem i samotnou metodologií výuky. Výuka čínské výslovnosti je přitom celosvětově aktuálním tématem. Vzhledem k významnému postavení čínštiny mezi jazyky světa (které se odvíjí jak od počtu mluvčích, tak i od mezinárodního postavení ČLR) je počet cizinců učících se čínsky doslova obrovský: odhaduje se, že činí **více než 30 milionů studujících** (Xiao et al. 2009:12).

Předpokládané využití této monografie je následující: by měla posloužit jako **příručka pro vysokoškolské pedagogy**, kteří se zabývají výukou čínštiny, a tedy nutně i výukou čínské výslovnosti. Kvalitní výslovnost je žádoucí v první řadě právě pro učitele, neboť ten funguje jako vzor – studenti imitují vzory dobré i špatné. Výslovnost pedagoga by se neměla markantně odlišovat od výslovnosti rodilých mluvčích, zaznívajících ze zvukových nahrávek. Pedagog by měl být navíc schopen u studenta

aktivně posoudit typ a zdroj chyb a poskytnout mu kvalifikovaný návod ke správné artikulaci. K tomu potřebuje mít patřičné znalosti a erudované podklady.

Další potenciální skupinou čtenářů jsou **studenti čínského jazyka** – a to studenti na univerzitní úrovni (spíše než „volnočasoví“ zájemci). Především pak ti z nich, kteří mají hlubší zájem o fonetickou problematiku a o jemnosti čínské výslovnosti, chtějí svůj projev přiblížit rodilým mluvčím a snaží se zbavit příslověčného 洋腔洋调 *yángqiāng yángdiào*, cizího přízvuku. Připomeňme, že dospělý studující jakéhokoli cizího jazyka si jej osvojuje jiným způsobem, než si dítě osvojuje mateřštinu: při nácvičování výslovnosti musí překonávat interference ze zvukového systému jazyka rodného. Přestože osvojování výslovnosti cizího jazyka je založeno zejména na imitování a na praktickém procvičování artikulačních a percepčních dovedností, tak dospělý student nemůže vystačit s pouhým imitováním výslovnosti učitelů, nahrávek či rodilých mluvčích. Má pro něj nepochybně význam i teoretická instruktáž, vzhled do abstraktního systému a určité systematické poznání zvukové stavby studovaného jazyka. Naše práce by měla toto pro čínskou segmentální slabiku poskytnout (pro účely praktického procvičování je třeba sáhnout pro jiný typ materiálu).

Naše publikace může být dále užitečná pro sestavovatele vysokoškolských **učebních materiálů** (ať už teoreticky či prakticky zaměřených), kteří se nespokojí s elementární úrovní. Věříme, že kniha bude zajímavá též pro **lingvisty – fonetiky**, kteří chtějí získat bližší představu o zvukové stavbě čínštiny ve srovnání s jinými jazyky. Práci je možno studovat systematicky, zároveň však poslouží i jako **referenční materiál** – lze v ní příležitostně konzultovat jednotlivá úzká témata a porovnat jejich rozmanitou analýzu v literatuře, ať už jde o témata fonologická (např. status palatálních iniciál, pohled na čínské diftongy a triftongy, otázka přítomnosti slabičných souhlásek v čínštině atd.), nebo témata fonetická (např. detaily výslovnosti aspirovaných souhlásek, nosových finál atd.). V neposlední řadě práce poskytuje poměrně vyčerpávající **přehled literatury** o čínské segmentální slabice.

KONCEPCE

K výkladu zvukové stavby čínské slabiky existuje pestrá škála přístupů, z nichž každý má svoji legitimitu a svoje argumenty. Už Yuen-Ren Chao 1934:38 ve svém pověstném článku “The Non-uniqueness of Phonemic Solutions of Phonetic Systems” zdůrazňuje, že pro jediný jazyk může být **fonologických modelů více** a že jejich podoba závisí na **účelu analýzy**: „Rozličné [fonologické] systémy nebo rozličná [fonologická] řešení nelze jednoduše označit jako ‚správné‘ nebo ‚nesprávné‘ – lze o nich říci jen to, zda jsou dobré či špatné z hlediska toho či onoho účelu.“ (Stejný názor zastává Fang-Kuei Li 1966, kdežto Frank Hsüeh 1986:3 se domnívá se, že optimální fonologický model pro určitý jazyk je vždy jenom jediný.) U nás je volba celkové koncepce i preference jednotlivých řešení podřízena účelu pedagogickému, jak již bylo řečeno výše. Pro naše potřeby můžeme ustavit dva typy přístupů k analýze čínské slabiky. Jsou principiálně odlišné:

1. Přístupy, které vycházejí z fonologických tradic a bádání **západní lingvistické komunity** (někdy na ně budeme pro zjednodušení odkazovat jako na „západní“ modely). Jejich společným jmenovatelem je to, že pracují s analýzou zvukové podoby jazyka na souhláskové (C) a samohláskové (V) segmenty.
2. Přístupy, které vycházejí z **čínských fonologických tradic**; tyto tradice jsou staré mnoho staletí a velmi se liší od našich: nepracují ani s analýzou slabiky na segmenty, ani s koncepty „souhláska“, „samohláska“. Objevují se v nich komponenty slabiky jiného typu: „iniciála“ (iniciální souhláska) a „finála“ (zbytek slabiky). Ve finále se pak vymezují komponenty nižších rovin. I v tomto modelu můžeme sice dospět ke komponentům na úrovni segmentů („iniciála“ – „mediála“ – „centrála“ – „terminála“), ty jsou však primárně definované svojí funkcí ve slabice a nemusí mít jednoznačnou samohláskovou či souhláskovou identitu. Například terminálou může být jak souhláska (např. /n/), tak samohláska (např. /i/).

Pro **strukturu čínské slabiky** narazíme v literatuře na dva hlavní modely (viz Li 1999): model *Initial-Final* (který je v souladu s tradičním čínským pohledem na slabiku), a moderní model *Onset-Rime*, který přijímá mnoho současných fonologů. Oba modely pracují se souhláskovými a samohláskovými segmenty. Přitom však pouze model druhého typu (*Initial-Final*) zároveň poskytuje prostor pro využití tradičních čínských komponentů slabiky „iniciála“ – „mediála“ – „centrála“ – „terminála“ (v modelu

Onset-Rime to nelze). Na modelu *Initial-Final* je založen čínský latinizační systém pinyin. Modelu *Initial-Final* (a pinyinu) se budeme držet i my, neboť pro jazykovou výuku představuje v současné době jediný smysluplný rámec právě pinyin (k tomu viz následující oddíl). Přitom budeme klást důraz na tradiční komponenty slabiky. Výklad struktury slabiky a jejích komponentů považujeme za prvotní východisko pro další postup (tuto naši nestandardní koncepci podrobněji rozvedeme níže).

Kniha obsahuje některé **obecné pasáže a výklady pojmů** které budou pro fonetiku a fonology nadbytečné a/nebo elementární (např. o artikulaci souhlásek, o slabice obecně, o možnostech interpretace diftongů v jazycích, o tzv. „polosamohláskách“ atd.). Protože však je naše práce určena především sinologům, a ti nemusí být s příslušnou problematikou obeznámeni, pokládáme za vhodné tyto výklady zařadit (text je tedy možno zvládnout i bez předběžných znalostí v oblasti fonetiky a fonologie). V opačném případě by byla snížena výpovědní hodnota pro zamýšlené čtenáře.

Pro nastínění širšího jazykového kontextu budeme provádět **srovnání s češtinou a angličtinou**. S češtinou proto, že našimi čtenáři jsou Češi. S angličtinou proto, že ve zvukovém systému angličtiny lze najít řadu zajímavých styčných bodů s čínštinou (a to nejen na segmentální, ale i na suprasegmentální rovině). Navíc žádný pokročilejší student čínštiny se bez znalosti angličtiny neobejde (např. už kvůli přístupu ke slovníkům); můžeme proto předpokládat, že anglická fonetika bude pro Čecha po české fonetice tou nejbližší, a že srovnání obou jazyků může pokládat za prospěšné. Dále i proto, že se student pravděpodobně setká s množstvím rodilých mluvčích angličtiny hovořících čínsky a může být užitečné znát zdroje jejich „přízvuku“ v čínštině.

VYUŽITÍ PINYINU VE VÝUCE: ANO ČI NE?

Hanyu pinyin fang'an (zkráceně HPF) je čínský latinizační systém. Budeme jej označovat „**abeceda pinyin**“, nebo jednoduše „pinyin“. Od roku 1958 je v ČLR oficiálním nástrojem pro latinkový zápis standardní čínštiny *putonghua*. Jakkoli pinyin (coby latinkový systém) pracuje se samohláskami a souhláskami, jeho fonologický rámec do značné míry reflektuje tradiční čínskou představu o slabice.

V jazykové výuce je možno buď využít pinyin (což je jednoznačně standard), anebo nějakého jiného přepisového (fonologického) systému. Přestože se první řešení zdá být v dnešní době samozřejmým, neuškodí si připomenout argumenty pro pinyin a proti němu.

Proti využití pinyin ve výukových materiálech pro cizince lze jako námitku uvést v první řadě to, že pinyin nevznikl pro jazykovou výuku cizinců, nýbrž je systémem vytvořeným Číňany primárně pro ně samotné (a to k zachycení standardní výslovnosti v dialektálně rozdrobené zemi). S tím souvisí fakt, že pinyin je svébytným ortografickým systémem s velmi rozmanitými společenskými funkcemi, nikoli *transkripce* – neposkytuje tedy jednoznačnou představu ani o výslovnosti slabik a slov (tu je v případě potřeby nutné uvádět v IPA), ani o jejich fonologické struktuře. Proti pinyinu lze případně namítnout i to, že pojetí slabiky v něm uplatněné neodpovídá současným trendům ve fonologickém popisu čínštiny. Nabízela by se tedy teoretická možnost přijít s řešením, které by bylo „šité na míru“ cizincům a zároveň reflektovalo nejnovější stav lingvistických bádání (přepisové systémy, které předcházely pinyinu, necháváme stranou). Nicméně **argumenty pro pinyin** jsou velmi silné:

- V současné době existuje široká škála **jazykových učebnic určených cizincům**, které vykládají zvukovou stavbu *putonghua*. S jakými přepisovými systémy pracují? Materiály publikované v ČLR bez výjimky stojí na pinyinu. Ovšem pinyin již dlouhá léta ovládá i učebnice vydávané mimo ČLR. Přestože v nich nemusí být nutně používán pro fonologickou reprezentaci hlásek (mohou to alternativně být symboly IPA, např. Huang 1981, Spěšněv 1972, Dow 1972), tak v zásadě i zde bývá respektována představa o slabice v pinyinu ztělesněná – pracuje se s tradičními komponenty slabiky iniciála a finála. Navíc pinyin bývá i v těchto učebnicích běžně používán k zápisu slabik, slov a vět, např. ve cvičeních. Učebnice pracující v současném teoretickém rámci jsou zcela vyjimečnou záležitostí. Nám je známa jediná: „*The Sounds of Chinese*“ od Yen-Hwei Lin (2007; její přístup patří k těm, které jsou založené na tzv. „omezeních“, *constraints*; jednotky iniciála – finála nepřijímá). Cílem zmíněné učebnice je jak teoretický výklad zvukového systému standardní čínštiny v moderním pojetí, tak i zprostředkování praktického zvládnutí výslovnosti. Lin tedy předkládá ojedinělou alternativu k tradiční metodologii výuky. Takovéto alternativní přístupy snad mohou mít své výhody, avšak dosud nebyla vyvinuta systematická metodologie praktické výuky výslovnosti, která by je

aplikovala. Není ani jisté, jak by byla úspěšná – je otázka, do jaké míry jsou teoretická východiska Lin pedagogicky využitelná v širším měřítku (k problému viz Třísková 2008).

Poznámka: Nechme stranou otázku toho, zda je fonologická analýza slabiky, kterou Yen-Hwei Lin 2007 přijímá, pro čínštinu příhodná či nepříhodná z teoretického hlediska. V žádném případě ji však nepovažujeme za vhodný rámec pro praktickou výuku, neboť student jen stěží získá představu o slabice jako zvukovém celku. Značně nepohodlné například je, že informace o určitém segmentu se objevuje na několika různých místech knihy. Tak třeba středová samohláska [ə] se probírá v kapitole 3.4.2 *Mid vowels*, v kap. 7.2.4 *Mid vowel assimilation*, v kap. 8.1.4 *Mid vowel tensing*, a v kap. 8.1.5 *Mid vowel insertion*.

Další alternativou k pinyinů by mohlo být využití analýzy Dragunovových (1955) nebo analýzy naznačené v článku You Rujie et al. 1980; jmenované práce vycházejí z čínských fonologických tradic, a to důsledněji než pinyin. Avšak učebnice, která by byla systematicky založena na nějakém typu „tradiční“ analýzy, taktéž dosud nevznikla.

Můžeme tedy shrnout, že lze bez nadsázky hovořit o **celosvětovém „monopolu“ pinyinů v učebnicích**. Dále se pinyin užívá pro zápis výslovnosti znaků v zásadě ve všech **jazykových slovnících** – v ČLR již od r. 1958, postupně i ve světě. A nejen to: v ČLR dnes pinyin funguje téměř jako **paralání systém písma** (byť s jistými výhradami). Prosazuje se i celosvětově jako více či méně závazná forma latinizace čínštiny. Vzhledem k rozšířenosti pinyinů je tedy jeho zvládnutí naprostou nezbytností pro každého studujícího.

- Studium čínštiny je mnohem náročnější než např. studium evropského jazyka: student musí vedle pinyinů samozřejmě zvládnout komplikované **znakové písmo**. Navíc by měl pokud možno aspoň částečně ovládnout **Mezinárodní fonetickou abecedu** (IPA), bez níž se žádná kvalitní učebnice výslovnosti neobejde. Studijní břemeno dále narůstá s faktem, že čínština je **tónový jazyk** – u morfémů a slov je nutno si vedle jejich segmentální podoby zapamatovat také tón(y). Pokud bychom tedy pro výuku výslovnosti přijali fonologickou analýzu odlišnou od pinyinů, u každého morfému by si pak student musel zapamatovat čtyři formy, **čtyři roviny reprezentace**. Například pro jednoslabičné slovo „elektřina“ by bylo třeba si pamatovat toto:

znakový zápis	pinyin	výslovnost v IPA	fonologický zápis
电	<i>diàn</i>	[d̪iɛn] ⁴	/tian/ ⁴

Obr. 1: Čtyři roviny reprezentace čínského morfému

Avšak pro běžné studenty čínštiny, kteří nemají speciální zájem o fonetiku (a těch je většina), pokládáme za neúnosně složité přidávat ke třem nevyhnutelným formám (znaky, pinyin, IPA) ještě formu čtvrtou (tj. speciální fonologickou reprezentaci).

Dá se tedy říci, že ve výuce žádná schůdná alternativa k pinyinů fakticky neexistuje. Domníváme se, že pro účely jazykové výuky je **jednoznačně vhodné přijmout fonologický model založený na pinyinů**. Z tohoto důvodu nepředkládáme samostatnou fonologickou analýzu. Sice se pokusíme naznačit možné alternativní řešení, odrážející tradiční pohled na čínskou slabiku („inicialémy“, „medialémy“, „centralémy“, „terminalémy“), avšak nerozpracováváme je, pouze ho nabízíme jako zajímavou možnost k úvaze. Model, který se pokusíme nastínit, celkově zůstává v rámci vytyčeném abecedou pinyinů, i když v některých dílčích ohledech čerpá i z jiných analýz. Konkrétně to znamená, že strukturu slabiky a její komponenty interpretujeme v duchu pinyinů, a že fonologickou reprezentaci segmentů a slabik provádíme pomocí pinyinů (klademe je do šikmých závorek, např. fonologický zápis slabiky *xiu* je /xiou/, fonologický zápis slabiky *xu* je /xüi/). Od pinyinů se odchýlíme jen v některých jednotlivostech, na které vždy upozorníme.

VÝKLAD SLABIKY V TÉTO PRÁCI A V OSTATNÍ LITERATUŘE

Na čínskou slabiku lze pohlížet jako na sekvenci samohláskových (V) a souhláskových (C) fonémů, uspořádanou podle určitých fonotaktických pravidel v rámci přípustných slabičných typů (např. slabika *ma* je CV, *an* je VC, *ai* je VV atd.). V tom případě se nabízí nejprve vyložit inventář čínských C a V segmentů (popis zvukové stavby běžných jazyků standardně začíná právě od výkladu segmentálního inventáře). Pohled na slabiku jako na určitý sled elementů C, V však není sám o sobě úplný; je vhodné jej doplnit o funkční informace (jako „co“ C nebo V ve slabice fungují – jako přetura, nukleus, koda?; jaké jsou vzájemné vztahy těchto funkčních složek; dále které konkrétní C či V mohou stát v jednotlivých funkcích, atd.).

Pro slabiku čínskou platí řečené více než pro slabiku nám známých jazyků. Vyplývá to z typologických charakteristik čínského jazyka, z vnitřního ustrojení čínské slabiky i z čínských fonologických tradic, které všechny tyto skutečnosti odrážejí. Máme-li pochopit, podle jakých principů se segmenty spojují, aby utvořily čínskou slabiku, a dále to, jaké fonetické formy přijímají a proč, je třeba nejprve získat vzhled do **hierarchické stavby čínské slabiky**. Je tedy metodologicky vhodné začít zkoumáním čínské slabiky od **popisu celkové struktury slabiky a jejích funkčních komponentů**, nikoli od inventáře čínských souhlásek a samohlásek. Řečené platí jak pro vědeckou analýzu, tak pro praktické studium jazyka. Studentům to umožní během dalšího výkladu vidět jednotlivé segmenty v nerozlučné jednotě s jejich funkcí ve slabice, získat představu o jejich hierarchizovaných vztazích k segmentům ostatním a pochopit, proč se foneticky realizují tím či oním způsobem. Naproti tomu výklad začínající od segmentálního inventáře podsouvá studentům představu o slabice typu „korálky navlečené na šňůře“, kdy je primárně důležitý samohláskový či souhláskový charakter segmentů – fonémů, nikoli jejich funkce ve slabice. Vnitřní vztahy ve slabice, které jsou podstatné pro konkrétní realizace hlásek, zůstávají zastřeny. Příčiny jevu „totéž písmeno – jiné čtení“, které lze velmi dobře vysvětlit ze struktury slabiky, jsou studentovi nejasné.

Připomeňme, že studenti čínštiny jsou vesměs mluvčími evropských jazyků se zcela jinou stavbou slabiky. Jsou odchováni ortografiemi těchto jazyků, založenými na latince; při studiu čínštiny pracují s pinyinem, který je taktéž zvláštním typem latinkové ortografie. Často nesprávně předpokládají, že to, co se píše stejným písmenem, se nejspíš i vyslovuje stejně, nebo hodně podobně. Například že písmeno „*i*“ ve slabikách *liao*, *li*, *lai* se vyslovuje podobně. Tato mylná intuitivní představa je příčinou mnohých nepřesností a chyb ve výslovnosti čínštiny (totéž koneckonců platí i při studiu jiných cizích jazyků než je čínština: srov. výslovnost písmene „*a*“ v anglickém *all*, *ate*, *bat*, *arrive*). Chceme-li ve výuce podobným chybám předejít, tradiční čínské fonologické koncepty („iniciála“ – „mediála“ – „centrála“ – „terminála“) nám mohou prokázat významnou službu.

Výše navržený přístup ke slabice však nebývá aplikován ani v učebnicích čínské výslovnosti, ani v odborných publikacích věnovaných popisu zvukové stavby čínštiny.

Nejprve k **učebnicím**. Očekávali bychom, že široký trh zájemců o studium čínštiny (připomeňme: více než 30 milionů studujících!) bude motivovat obsahové zdokonalování a modernizaci jazykových učebnic. Ty však většinou zůstávají v zajetí konzervativních přístupů a zažitých schémat, aniž reflektují vývoj v oblasti lingvistiky a fonetiky. Přestože má moderní vědecký výzkum fonologie a fonetiky čínštiny bohaté výsledky, jejich využití ve výuce čínské výslovnosti je téměř nulové. V učebnicích zpravidla bývá jádrem výkladu **popis iniciál a popis finál** (někdy mu předchází pasáž o inventáři souhláskových a samohláskových fonémů, ten však sám o sobě není k velkému užítku). Detailnější popis **struktury čínské slabiky** a jejích komponentů obvykle následuje až později (pokud vůbec). Struktura finály se podrobněji nerozebírá. Ze **zahraničních učebnic** tak v zásadě postupují např. Dow 1972, Huang 1981, Ma 1999. Ruská učebnice Spěšněv 1972 sice začíná představením hierarchické struktury slabiky a přehledem finál v duchu Dragunovových, další kapitoly však nepojednávají o iniciálách a finálách, nýbrž o souhláskách, samohláskách a diftonzích. Učebnice Chin 2006 začíná výklad od inventáře souhlásek a samohlásek. Následuje kapitola představující slabiku jako sekvenci elementů C a V, umístěných do pozic 1-4. Teprve potom, co se odbude výklad tónů, čtenář najde užitečné kapitoly o tradičním čínském pohledu na slabiku, o termínech iniciála – finála, o metodě *fānqiè*, o kategoriích finál *sì hū* a kombinatorice iniciál a finál. Výše zmíněná učebnice pro velmi pokročilé studenty Lin 2007 je vybudována jinak: s tradičními jednotkami iniciála – finála vůbec nepracuje. Začíná od inventáře samohláskových a souhláskových segmentů, poté stručně

představuje strukturu slabiky, načež pozornost opět obrací k segmentům a k rozličným procesům, jimž segmenty ve slabice podléhají. Ani v **čínských učebnicích** publikovaných v ČLR (v čínštině) se vesměs nezačíná od objasnění struktury slabiky a jejích komponentů. Na začátku někdy najdeme obecné pojednání o artikulaci samohlásek a souhlásek, doplněné představením inventáře čínských samohlásek a souhlásek (např. Wu 1992, Cao 2002, Lin & Wang 2003). Následuje výklad iniciál, finál a tónů. Teprve pak se objeví kapitola „Slabika“. To mj. znamená, že čtenář se dozví o vnitřní stavbě finál teprve poté, co je probrán celý inventář finál. Posloupnost kapitol bývá např. následovná:

...Iniciály – Finály – **Slabika** – Tóny... (Wu 1992)

...Iniciály – Finály – Tóny – **Slabika**... (Huang & Liao 2002, Wang et al. 2002, Cao 2002)

...Iniciály – Finály – Tóny – Modifikace hlásek – **Slabika**... (Ma 2004)

...Samohlásky – Souhlásky – Polyftongové finály – **Slabika** – Tóny... (Xu 1999)

...Samohlásky – Souhlásky – **Slabika** – Iniciály – Finály – Tóny... (Lin & Wang 2003)

Poslední jmenovaná publikace je z nám dostupných jediná, která klade objasnění slabiky dříve, než přijdou na řadu oddíly „Iniciála“ a „Finála“. Dodejme, že u většiny publikací bohužel v kapitole „Slabika“ nenalézáme hierarchické schéma slabiky (výjimky jsou nemnohé – Wu 1992:128, Huang & Liao 2002:91, Cao 2002:103). Souhrnně lze říci, že do čínských učebnic se sice zřetelně promítají tradiční představy o slabice a ve výkladu se vždy pracuje s komponenty iniciála, finála, přesto však struktura slabiky není východiskem výkladu. Proč? Pinyin jakožto latinizační systém je postaven na „západním“ fonologickém přístupu, který primárně pracuje s analýzou slabiky na samohlásky a souhlásky. Sice zároveň pracuje i s tradičními „domácími“ fonologickými jednotkami iniciála a finála (v tomto smyslu je jakýmsi hybridem západní a čínské fonologie), tyto jednotky ovšem mohou čínští autoři někdy chápat jako něco samozřejmého a běžně známého. A pokud jde o nějaké podrobnější informace o struktuře finál, mohou se autorům jevit jako zbytečné „přehlcování čtenářů fonologií“.

Tolik k učebnicím. Obrátme teď svoji pozornost k **odborným publikacím vydávaným mimo Čínu** (jsou psané vesměs anglicky). Pro Duanmua 2002 je výchozím segmentální inventář: hned po kapitole *Introduction* se objevuje kapitola *The sound inventory*. Poté následuje kapitola *Combinations and variations of SC sounds*. Teprve poté je zařazena kapitola *The Syllable* (přestože autor hned v úvodu své monografie na str. 9 zdůrazňuje, že v čínštině musí být inventář hlásek analyzován v těsné souvislosti se strukturou slabiky). Někteří autoři kladou na strukturu slabiky větší důraz: nejprve stručně představují funkční komponenty čínské slabiky. Patří k nim např. Hartman 1944:30, Hockett 1947:259, Chao 1968:18, Cheng 1973:11, Li 1999:35 a další. Například Cheng 1973 hned v úvodní kapitole nastiňuje strukturu čínské slabiky, následuje oddíl věnovaný finálám, poté oddíl věnovaný iniciálám, nakonec oddíl věnovaný tónům. Chao 1968 má oddíly *Initials and consonants* a *Finals and vowels*. Hockett 1947 po vydělení iniciály a finály jako základních jednotek specifikuje uvnitř finály tři pozice, odpovídající mediále, centrále a terminále. Pohlíží tedy na slabiku jako na schéma čtyř pozic, přičemž do každé z nich vsouvá vymezené inventáře segmentů. Souhrnně lze však říci, že i když mnohé práce berou funkční komponenty čínské slabiky v úvahu, tak nevěnují výkladu o struktuře slabiky příliš velký prostor, nejdou do podrobností a nečiní z něj východisko výkladu.

USPOŘÁDÁNÍ TEXTU

Naše výše předestřená koncepce, která vychází z hierarchické struktury čínské slabiky, se promítá do organizace textu v knize. Čtenář zde najde pět hlavních oddílů: **1. O čínštině**, **2. Slabika**, **3. Iniciály**, **4. Finály**, **5. Inventář segmentálních slabik**. K nim přistupuje oddíl **6. Závěr** a oddíl **8. Přílohy**.

Oddíl 1 obsahuje úvodní obecné kapitoly, kde se pokusíme charakterizovat **čínský jazyk**, vysvětlit, co je obsahem termínu „standardní čínština“ a přiblížit čtenáři abecedu pinyin.

Oddíl 2 je věnován **slabice**. Začíná obecným pojednáním o slabice (kap. 2.1) a o diftonzích / triftonzích (kap. 2.2). Vznikne tak širší zázemí pro následující výklad. Dále už se budeme věnovat slabice čínské: objasníme, jaká je povaha čínského sylabomorfému (kap. 2.3) a proč ten je klíčovou jednotkou popisu stavby čínského jazyka. Předestřeme rozličnost přístupů k čínské slabice. Nejprve ji představíme jako sled segmentů uspořádaných v rámci slabičných typů (kap. 2.4). Poté ji ukážeme jako hierarchickou strukturu: vysvětlíme dva hlavní hierarchické modely – tradiční model *Initial-Final*

(který je základem pinyinu), a současný model *Onset-Rime* (kap. 2.5). Zjistíme, že přes různost přístupů se pro nejnižší úroveň segmentů drtivá většina analýz shoduje na čtyřech komponentech, které označíme jako C, G, V, X; budeme se věnovat otázce obligatornosti těchto komponentů ve slabice a inventářům konkrétních fonémů, které jim přísluší (kap. 2.6). Podíváme se na vokální inventář čínštiny (kap. 2.7), probereme otázku slabik s neobsazenou iniciálou (kap. 2.8, 2.9). Oddíl 2 uzavřeme popisem slabiky v pojetí pinyinu (kap. 2.10).

Vlastní jádro práce tvoří popis dvou základních subsylabických komponentů v tradičním pojetí. Jsou to iniciála, tj. iniciální souhláska, C, a finála, tj. zbytek slabiky neboli sled elementů G, V, X. (To, že probíráme iniciály jako první a odděleně od finál, je proto, že jde o teoretickou práci. Praktická učebnice by pochopitelně vyžadovala jiné strukturování.) V **oddíle 3** představíme **iniciály**, a to nejprve z *fonetického* hlediska. Úvodem se budeme věnovat některým obecným otázkám: pojednáme o artikulačních charakteristikách souhlásek jako takových (kap. 3.2), o nástupu hlasivkového tónu (kap. 3.3) a o aspiraci (kap. 3.4). Poté předložíme inventář čínských fonetických souhlásek (kap. 3.5). Zvláště probereme čínské aspiráty (kap. 3.6) a čínské „poloznělé“ souhlásky (kap. 3.7). Následující souhrnný výklad iniciál bude organizován podle jednotlivých souhláskových řad, vymezených společným místem artikulace – řada *b, p, m f*, řada *d, t, n, l*, atd. (kap. 3.8–3.12). Poté představíme *fonologický systém* čínských souhlásek (kap. 3.14–3.19). Oddíl uzavřeme abecedním přehledem iniciál s transkripcemi (kap. 3.19.3).

Oddíl 4 probírá **finály**. Začíná od *fonologické* (nikoli fonetické) analýzy finál, neboť možnosti fonologické interpretace tohoto „zbytku slabiky“ jsou různé, a pro účely organizovaného výkladu je třeba finály nějakým způsobem uchopit a řadit. Začneme fonotaktikou finál (kap. 4.2–4.5). Objasníme tradiční kategorie finál *sì hū* (kap. 4.6). Poté probereme inventář všech fonologických finál (kap. 4.7). Postupujeme přitom podle šesti typů finál: V, V^V, V^C, ^GV, ^GV^V, ^GV^C. Odděleně se budeme věnovat polyftongům (kap. 4.8) a zvláštním finálám apikálním a retroflexním (kap. 4.9). Představíme systém finál přijatý v pinyinu (kap. 4.10) a náš vlastní systém (kap. 4.11). Poté se budeme zabývat *výslovností* finál (kap. 4.12–4.24). Uzavřeme abecedním přehledem všech finál s transkripcemi (kap. 4.25).

V **oddíle 5** předložíme **celkový inventář segmentálních slabik *putonghua***. Je nahlížen jako souhrn existujících kombinací iniciála – finála; tato kombinatorika bude objasňována v souvislosti se čtyřmi tradičními kategoriemi finál *sì hū*.

V Závěru (**oddíl 6**) jsou naše **metodologické náměty** na to, jak by bylo vhodné postupovat při výkladu čínské slabiky v učebnicích. Na konec práce (**oddíl 7**) je připojeno anglické Résumé. V Přílohách (**oddíl 8**) čtenář najde některé užitečné materiály. Je tu **abecední seznam všech pinyinových slabik** s připojenými výslovnostmi a fonologickou strukturou. Dále česko-čínský **slovníček fonetických a lingvistických termínů**, který je v české sinologické literatuře prvním pokusem svého druhu. Po **seznamu zkratk a značek** následuje vyobrazení **mluvidel** s příslušným popisem a terminologií. Dále je zde **přehled souhláskových a samohláskových symbolů IPA**. Knihu ukončuje seznam literatury a rejstřík.

POUŽITÁ LITERATURA

Naše práce usiluje v maximální možné míře zmapovat literaturu existující k danému tématu. Její převážná většina je v čínštině nebo v angličtině. Citace v textu jsou četné, neboť se snažíme zachytit širokou škálu přístupů k tomu či onomu problému (někdy bývá až překvapivě bohatá). Zajímají nás jak odborné publikace a články, tak učebnice – z hlediska adekvátnosti výkladu i z hlediska metodologie výuky; budeme zkoumat, jak se v učebních textech odrážejí výsledky lingvistického bádání, které teoretické přístupy a řešení jsou vhodným východiskem pro pedagogické účely a do jaké míry odborné podrobnosti je na místě ve výuce zacházet. Ponecháme-li stranou odborné články věnované specifickým úzkým tématům, tak citovanou literaturu, která se týká zvukové stavby *putonghua* jako celku, můžeme v principu rozdělit do pěti okruhů. V prvních dvou jsou odborné publikace (k oběma viz **kap. 1.4 Fonologická zkoumání čínštiny**), ve zbývajících třech pak učebnice. Okruhy jsou následující:

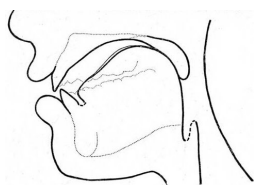
- **Odborné publikace psané čínskými autory žijícími v ČLR;** obvykle jsou psány čínsky, někdy anglicky. Jejich valná část, zejména publikace současné, reflektuje proudy západní jazykovědy. Například LIN, Tao – WANG, Lijia. *Yuyinxue jiaocheng* [kurs fonetiky]. Beijing: Beijing daxue, 2003.
- **Odborné publikace zahraničních nečínských autorů,** anebo čínských autorů žijících v zahraničí. Téměř vždy jsou psané anglicky. Odrážejí rozmanité fonologické přístupy. Například KRATOCHVIL, Paul. *The Chinese Language Today*. London: Hutchinson University Library, 1968. Nebo DUANMU, San. *The Phonology of Standard Chinese*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- **Učebnice výslovnosti a popisy zvukové stavby *putonghua* od autorů z ČLR, psané čínsky pro Číňany.** Jsou v zásadě nástrojem jazykové standardizace a slouží především mluvčím jiných dialektů než je pekingština ke zvládnutí standardního jazyka. Například WU, Zongji et al. *Xiandai hanyu yuyin gaiyao* [nástin fonetiky současné čínštiny]. Beijing: Huayu jiaoxue chubanshe, 1992. Dále též Xu 1999, Li 2003, Lin & Wang 2003, Jin 2007, Ren 2008. Některé jsou dokonce přímo určeny mluvčím konkrétních dialektických skupin čínštiny (např. učebnice Liu 1998 je psána pro mluvčí kantonštiny). Můžeme sem zařadit i kapitoly o výslovnosti v publikacích, které se obírají *putonghua* jako celkem, tj. její výslovností, gramatikou, lexikou a znakovým písmem (Huang & Liao 2002, Wang a kol. 2002, Zhang & Liu 2007). Všechny tyto publikace se bez výjimky drží pinyin (někdy na ně budeme pro jednoduchost odkazovat jako na „pinyinové“ učebnice či popisy). V řadě z nich se objevuje IPA, ne však vždy. Protože jsou zaměřeny na šíření standardního jazyka v rámci ČLR, většinou nemají širší přesah a výsledky odborných studií si do nich zatím jen obtížně hledají cestu (výjimkou je např. Wu 1992). Nicméně mnohé z nich jsou zpracovány fundovaně a podrobně, zejména pokud je publikuje Pekingská univerzita (*Beijing daxue*) nebo Pekingská jazyková a kulturní univerzita (*Beijing yuyan wenhua daxue*, do r. 1996 fungující pod názvem Pekingský jazykový institut, *Beijing yuyan xueyuan*).
- **Učebnice výslovnosti a popisy zvukové stavby *putonghua* od autorů z ČLR, určené pro výuku cizinců.** Obvykle jsou psané celé v čínštině a nejsou tedy použitelné bez čínského nebo čínsky znajícího učitele. Například LI, Ming – SHI, Fengmai. *Hanyu putonghua yuyin bianzheng* [zdokonalování výslovnosti čínštiny]. Beijing: Beijing yuyan wenhua daxue chubanshe, 1998. Dále též Zhu 1997, Liu Xun 2003, Cao 2000, 2002, 2010, Liu & Jin 2008-2009, Zeng 2007, Wang Ruojiang 2007. Některé jsou určeny přímo pro mluvčí konkrétních jazyků (např. učebnice Liu Fuhua 2006 určená Japoncům, nebo Liu Guanghui 2002 určená Tibetanům. V některých se objevuje angličtina, ale mnohdy jen „alibisticky“ v nadpisech kapitol apod. (He 2006–2008). Vyjíměčně jsou dvojjazyčné (Qi et al. 2005, Shen et al. 2006, Cao 2008). Souhrnně vzato, jejich výklady bývají mnohem elementárnější než výklady v učebnicích psaných v čínském jazyce pro Číňany. Relativně nejkvalitnější vydává Pekingská jazyková a kulturní univerzita, která se již řadu desetiletí specializuje na výuku cizinců čínštině. Vedle učebnic zaměřených jenom na výslovnost lze na knižním trhu najít nepřehledné množství učebnic, zpravidla vícedílných, nabízejících ucelený jazykový kurs čínštiny (např. nejnovější z proslulé řady „*Chinese Reader*“ – Liu Xun 2003). Zde jsou však výklady výslovnosti ještě triviálnější a není jim poskytnut příliš velký prostor. Vcelku lze říci, že čínské učebnice pro cizince se povětšinou konzervativně drží zavedených přístupů a nesnaží se o hledání nových efektivnějších metodologií výuky výslovnosti, jakkoli byly učiněny velké pokroky např. v jejich grafické formě, vizuální poutavosti či technické vybavenosti (CD, DVD).
- **Učebnice výslovnosti publikované v zahraničí** – buď nečínskými autory, anebo čínskými autory žijícími v zahraničí. Nejčastěji jsou psané anglicky. Je jich relativně velmi málo a jejich úroveň i rozsah jsou rozličné. Například MA, Jing-Heng Sheng. *Hanyu fayin lianxi ji ceyan / Drills and Quizzes in Mandarin Chinese Pronunciation*. Beijing: Beijing yuyan wenhua daxue chubanshe, 1999. (autorka žije v USA, publikováno ovšem v Pekingu; značně elementární), Dow 1972 (hlásí se k Y. R. Chaovi, kvalitní, leč graficky nedokonalá), Huang 1981 (velmi stručná a jednoduchá), Chin 2006 (poměrně stručná, srovnává zvukový systém čínštiny a angličtiny), Lin 2007 (teoreticky náročná, obtížně použitelná pro praktické účely – v zásadě jediná obsáhlá, podrobná a erudovaná učebnice/monografie o čínské fonetice, která v angličtině existuje). Jsou též publikace v ruštině, např. Spěšněv 1972 (2. vydání 1980, další vydání pod novým názvem 2003; poměrně stručná, ale velmi kvalitní; kvůli ruštině však obtížně přístupná) nebo v češtině (zejména obsáhlé a podrobné učební materiály z pera sinologa-fonetika Oldřicha Švarného). Více či méně rozsáhlé pojednání o výslovnosti

bývá součástí výukových aj. publikací zaměřených na čínský jazyk jako takový, např. Norman 2004, Sun 2006. Pokud jde o novější práce vydané u nás, z nichž je možno informace o čínské výslovnosti načerpat v češtině, upozorníme na přehledovou publikaci „*Knížka o čínštině*“ australského sinologa Daniela Kaneho, kterou z angličtiny přeložila skupina českých sinologů (2009). Její součástí je kapitola o čínské výslovnosti, jež byla se svolením autora přizpůsobena jazykovému pozadí českého mluvčího (překladatelkou kapitoly je autorka této práce). K praktickému nácviu může sloužit konverzační učebnice Uher et al. 2007, obsahující CD.

Pokud uvádíme doslovné citace pasáží z cizojazyčné literatury, zpravidla udáváme náš vlastní český překlad. Avšak v případě, že by překladem mohlo dojít k posunu významů či k jiným nejasnostem (např. terminologickým), ponecháváme text v originále (vesměs jde o angličtinu). Pokud citujeme čínské autory, někdy uvádíme jejich celá jména namísto pouhého příjmení. Je to proto, aby nehrozila záměna osob – některá čínská příjmení jsou velmi frekventovaná a v bibliografii se objevují u několika autorů (např. příjmení Wang, Chen, Li, Zhou atd.). Názvy knižních titulů jsou kurzívou a v uvozovkách. Názvy článků jsou v uvozovkách.

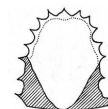
OBRAZOVÝ MATERIÁL

Velkou část obrazového materiálu, který se objevuje v této knize, představují jednak sagitální řezy mluvidly, jednak palatogramy. Sagitální řezy i palatogramy jsou velmi užitečnými názornými pomůckami pro objasnění artikulace hlásek (naše příklady níže zachycují artikulaci souhlásky [k]).

Sagitální řez mluvidly je založen na rentgenogramu, zachycujícím z boku postavení mluvidel v okamžiku artikulace dané hlásky (sagitální řez = předozadní, šípový řez, z lat. sagitta = „šíp“).

Palatogram je diagram zachycující plochu kontaktu mezi svrchní částí jazyka a klenbou dutiny ústní při artikulaci určité souhlásky. Pořizuje se pomocí metody zvané palatografie, kdy se obarvený hřbet jazyka otiskuje na klenbě patra.

Převážná část těchto materiálů pochází ze dvou zdrojů: prvním je publikace českých autorů z poloviny 50. let 20. stol. – Ohnesorg & Švarný 1955. Druhým je publikace čínských autorů z doby o něco pozdější – Zhou & Wu 1963. Obě jsou dosti staré, avšak novější materiály založené na originálních rentgenogramech v zásadě neexistují. Sagitální řezy z Ohnesorga & Švarného jsme si dovolili zrcadlově převrátit. Jednak jsme tím sjednotili orientaci u všech řezů a usnadnili jejich vzájemné srovnávání, jednak řez (tj. mluvčí) hledící směrem vlevo odpovídá současnému úzu (artikulace postupuje zleva doprava, tedy tak, jak se píše latinka).

GRAFICKÉ KONVENCE, TRANSKRIPCE

– Jakýkoli pinyinový zápis komponentů slabiky, celých slabik, morfémů, slov, vět uvádíme důsledně kurzívou: např. iniciála *h*, finála *-ai*, slabika *hái*, slovo *háizi*. Takový je běžný úzus, viz např. Ramsey 1989, Norman 2004, Lin 2007 aj. Kurzívní zápis záměrně nepoužíváme v následujících případech: jednak je to samotný výraz „pinyin“ (případně „pinyinový“). Vzhledem k tomu, že se bude objevovat velmi často, uvádíme jej obyčejnými typy, nikoli kurzívou, abychom text graficky nepřetížili. Totéž platí pro čínská osobní jména, místní názvy a pro názvy dynastií.

– Příklady anglických, českých a jiných cizích slov jsou též kurzívou (záměna s pinyinem nehrozí).

– Pro naši fonologickou reprezentaci segmentů, iniciál, finál i celých slabik používáme taktéž pinyin, nikoli Mezinárodní fonetickou abecedu IPA. Například tedy píšeme */el*, */ü/*, */ng/*, nikoli */ə/*, */y/*, */ŋ/*.

– Pinyinový pravopis slabiky se v určitých případech odchyluje od podkladové fonologické struktury slabiky: např. někdy se z úsporných důvodů v zápisu finály vypouští hlavní samohláska, která je podkladově přítomná (*/xiou/* se píše jako *xiu*), nebo se určitý foném píše kvůli grafické zřetelnosti

jiným písmenem (*maul* se píše jako *mao*). Chceme-li zdůraznit, že jde o fonologický zápis, nikoli o běžnou ortografii, užíváme šikmé závorky.

– Fonologické reprezentace pocházející od autorů, kteří mají vlastní fonologické analýzy, jsou uváděny v šikmých závorkách, např. /uəŋ/.

– Fonetické transkripce výslovnosti, zaznamenávané pomocí IPA, jsou uváděny v hranatých závorkách, např. [yæŋ].

– Příklady čínských morfémů a slov jsou zapsány v pinyin, poté ve znacích, následuje překlad v uvozovkách. Například *bàn* 半 „polovina“. Morfémy klademe do složených závorek, např. {*dào*} 道 „cesta“. Pokud je cílem pouze osvětlit určitou fonotaktiku segmentů ve slabice, uvádíme zápis „abstraktní“ slabiky bez jakéhokoli tónu a významu, například *ban* /pan/ („abstraktní“ proto, že slabika bez tónového určení je v čínštině konstrukt, nic neznamena). Pokud je cílem exemplifikačního slova či morfému vysvětlit segmentální jevy (např. asimilaci), přičemž tóny nejsou důležité, v transkripci výslovnosti tohoto slova tóny neuvádíme. Například *miànbāo* 面包 „chléb“ → [mjɛmpaʊ].

– Při prvním výskytu čínského termínu nebo jména uvádíme zápis v pinyin s tónovými značkami (případně i ve znacích), např. *fǎnqiè* 反切, *Guóyǔ luómǎzi*. Při dalších výskytech obvykle užíváme pouze zápis v pinyin bez tónových značek: *fanqie*, *Guoyu luomazi*. Připomeňme, že v běžných textech je zvykem tónové značky vypouštět.

– V textu je hojné množství odkazů do jiných kapitol, kde se lze více dozvědět o dané problematice a jejích dalších aspektech. Odkazy zvyšují provázanost jednotlivých částí textu a jeho hodnotu pro uživatele. Protože však bývá častým jevem, že čtenář je „líný“ v knize listovat a po odkazu pátrat, snažíme se jeho motivovanost zvýšit uváděním plného názvu příslušné kapitoly. Například v kapitole 4.17 píšeme: „Terminály bývají nejčastěji transkribovány vysokými [i], [u], my však dáváme přednost otevřenějším symbolům [ɪ], [ʊ]. K výslovnosti klesavých dvojhlásek viz též **kap. 4.8 Čínské polyftongy**.“ Název odkazované kapitoly je vždy uveden tučně, aby byl hned patrný. Abychom však text graficky nepřetížili, užíváme šedých typů.

TERMINOLOGIE

V případě potřeby uvádíme u českých termínů anglické a/nebo čínské ekvivalenty (nebo naopak). Pokládáme to za užitečné: čtenáři tím do budoucna usnadníme orientaci v odborných publikacích i v učebnicích – většinou jsou psané anglicky nebo čínsky. K orientaci v terminologii, která není vždy jednotná, poslouží slovníček na konci práce. Termíny „podkladový“ (*underlying*) a „povrchový“ (*surface*) užíváme ve smyslu, který přijímá Lin 2008:147: “A *phoneme*... constitutes the **underlying representation** of a sound... *Allophones* are different phonetic realizations or pronunciations of a phoneme.... These phonetic realizations constitute **surface representation**.” Podobně též Duanmu 2002:45.